

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
SREDNJOBOSANSKI KANTON / KANTON SREDIŠNJA BOSNA
MINISTARSTVO OBRAZOVANJA, NAUKE, MLADIH, KULTURE I SPORTA
MINISTARSTVO OBRAZOVANJA, ZNANOSTI, MLADIH, KULTURE I ŠPORTA

KURIKULUM NASTAVNOG PREDMETA

DEMOKRATIJA I LJUDSKA PRAVA

ZA GIMNAZIJE

Travnik, august 2025.

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
SREDNJOBOSANSKI KANTON / KANTON SREDIŠNJA BOSNA
MINISTARSTVO OBRAZOVANJA, NAUKE, MLADIH, KULTURE I SPORTA
MINISTARSTVO OBRAZOVANJA, ZNANOSTI, MLADIH, KULTURE I ŠPORTA

KURIKULUM NASTAVNOG PREDMETA

DEMOKRATIJA I LJUDSKA PRAVA

ZA GIMNAZIJE

Travnik, august 2025.

Kurikulum nastavnog predmeta Demokratija i ljudska prava za gimnazije

Izdavač: Ministarstvo obrazovanja, nauke, mladih, kulture i sporta
Srednjobosanskog kantona / Ministarstvo obrazovanja, znanosti, mladih, kulture i
športa Kantona Središnja Bosna

Za izdavača: Bojan Domić, ministar

Grupa za izradu predmetnog kurikulumu:

Emir Uzunalić, voditelj
Mr. sc. Mirza Čehajić, koordinator
Emir Kozlić, član
Alisa Salčinović, član
Ismet Suljić, član
Izet Čamdžić, član
Elvedina Bektaš, član
Aida Salkić, prof., voditeljica Stručnog tima

Recenzenti:

Dr. sc. Nezir Krčalo
Dr. sc. Esad Delibašić

Stručni tim za razvijanje, prilagođavanje i inoviranje predmetnih kurikulumu i njihovu primjenu u osnovnim i srednjim školama na području Srednjobosanskog kantona u kojima se nastavni proces realizuje na bosanskom jeziku:

Nezira Fuško, prof, voditeljica Stručnog tima
Sabahudin Travnjak, MA, voditelj radne grupe
Slavica Drmić, prof., član
Iva Stanić, administrator online platforme

Lektor:

Dr. sc. Nermin Šušić

Tehnička priprema i uređenje:

Pedagoški zavod Zenica
Dr. sc. Nevzudin Buzadžija

*Predmetni kurikulum preuzet od strane Ministarstva za obrazovanje, nauku, kulturu i sport
Zeničko-dobojskog kantona na osnovu pisane saglasnosti (akt broj: 10-34-7329/25 od 16.
04. 2025. godine).*

SADRŽAJ

A/ OPIS PREDMETA	4
B/ CILJEVI UČENJA I PODUČAVANJA PREDMETA	5
C/ OBLASNA STRUKTURA PREDMETNOG KURIKULUMA	6
D/ ODGOJNO-OBRAZOVNI ISHODI.....	9
GIMNAZIJA	
2. razred gimnazija informacionih tehnologija	9
3. razred opća gimnazija, filološka gimnazija, matematičko-informatička gimnazija	9
E/ UČENJE I PODUČAVANJE.....	15
F/ VREDNOVANJE U PREDMETNOM KURIKULUMU	16
G/ PROFIL I STRUČNA SPREMA NASTAVNIKA.....	18

A/ OPIS PREDMETA

Nastavni predmet Demokratija i ljudska prava omogućava učeniku shvatanje pojmova: vlast, demokratske vrijednosti, pojedinac, društvo, građanin, politika, ljudska prava i građanska uvjerenja. Pri tome učenik uočava važnost poštovanja zakona kao i mogućnosti njegove izmjene, postaje politički pismen i odgovoran član društva u kojem živi, spreman na adekvatne odgovore u društvenim i političkim konfliktima koji bi trebali biti bazirani na kompromisu.

Odgovornost, ljudsko dostojanstvo, sloboda, ravnopravnost i solidarnost temeljne su vrijednosti koje se promiču učenjem i podučavanjem demokratije i ljudskih prava, a posebna važnost pridaje se razvoju odgovornog odnosa prema javnim dobrima i spremnosti doprinošenju zajedničkom dobru.

Stoga, svrha učenja i podučavanja Demokratije i ljudskih prava proizlazi iz potrebe formiranja angažovane, odgovorne i informirane osobe koja posjeduje građansko znanje, vještine i stavove, kako bi uspješno sudjelovala u životu demokratske zajednice.

To se postiže upotrebom metoda saradničkog i iskustvenog učenja, čime se učenik potiče na samostalno pronalaženje informacija iz različitih izvora, kritičko promišljanje, raspravljanje i izgrađivanje vlastitih stavova. Od toga zavisi razvoj i napredak svakog pojedinca, čijim se sazrijevanjem proširuje i njegova društvena uključenost, koja nalaže i potrebu za usvajanjem socijalne i građanske kompetencije.

U tom smislu, socijalna kompetencija se odnosi na skup usvojenih oblika ponašanja koji su potrebni pojedincu za lično uključivanje u aktivnosti zajednice i interakciju s drugim članovima. Ova kompetencija je preduslov za odgovarajuću komunikaciju između jednog i drugog člana zajednice. Širi opseg od socijalne kompetencije ima građanska kompetencija koja je neophodna pojedincu radi uspješnog uključivanja u građanski život, društvo i procese odlučivanja unutar zajednice u kojoj živi.

Podučavanje o demokratiji i ljudskim pravima, posebno dolazi do izražaja u korelaciji sa historijom i sociologijom na horizontalnoj ravni, odnosno sa demokratijom i ljudskim pravima na vertikalnoj ravni. Pri tome učenici uče funkcionisanje demokratije i demokratskog društva, odnosno ljudskih prava općenito. Uloga nastavnika u korelaciji je presudna, jer od njegove osposobljenosti zavisi u kojoj mjeri i na koji način će se u nastavi primijeniti postojeće analogije između demokratije i ljudskih prava i sadržaja navedenih predmeta.

Nastavnik je taj koji organizuje i usmjerava proces podučavanja i učenja u kojem je učenik kreator svoga znanja. On predlaže aktivnosti, prilagođava iskustva učenja, upućuje na resurse i prikladne materijale za učenje o nastavnim sadržajima, pojavama i procesima i, gdje je to moguće, uključuje učenika u proces odabira. Nastavnik, također, motivira, potiče i ohrabruje učenika u procesu razvoja političke pismenosti, te stvara kontekst za učenje birajući pristupe kojima osigurava poštovanje različitosti učenika i njihovih stilova učenja.

Predmet Demokratija i ljudska prava pripada društveno-humanističkom području i izučava se dva sata sedmično u trećem razredu gimnazijskog obrazovanja.

B/ CILJEVI UČENJA I PODUČAVANJA PREDMETA

Temeljni ciljevi učenja i podučavanja nastavnog predmeta Demokracije i ljudskih prava su:

1. Usvojiti građanska znanja o temeljnim konceptima demokratskog društva, temeljnim principima ustavne demokracije.
2. Osposobiti učenike za procjenu uloge vlasti u zaštiti ljudskih prava i sloboda kroz ostvarivanje vladavine prava u demokratskom društvu.
3. Razviti građanske sposobnosti, vještine i stavove za aktivno učešće u razvoju i izgradnji demokratskog društva kroz različite aktivnosti i oblike predstavljanja građana.
4. Osposobiti učenike za kompetentno učešće u praćenju i istraživanju implementacije postojećih te predlaganju novih mjera javne politike na svim nivoima vlasti.
5. Proširiti znanje o aspektima funkcioniranja pluralističkog i inkluzivnog društva uz poticanje poštivanja kulturnih razlika i interkulturalnog dijaloga kako bi se smanjili neravnopravnost i predrasude prema drugima i drugačijima.
6. Izgraditi svijest o važnosti saradnje među državama i zajedničke posvećenosti osiguranju održivog razvoja na lokalnom, regionalnom i globalnom nivou kroz prakticiranje principa odgovorne ekonomije i odgovorne potrošnje.

C/ OBLASNA STRUKTURA PREDMETNOG KURIKULUMA

Sadržaji učenja i podučavanja, te ishodi nastavnog predmeta Demokratija i ljudska prava, sadržani su u tri temeljne oblasti/domene:

- **Demokratija i građanska znanja,**
- **Aktivni građanin,**
- **Globalizacija i demokratija.**

Oblasti se međusobno prožimaju u sadržajnom i funkcionalnom smislu. Doprinosu razvoju konceptualnog znanja i mišljenja usmjerenog na bolje razumijevanje političke demokratske zajednice. Doprinosu iskustvenom učenju o društvenim i političkim pojavama i procesima. Jačaju osjećaj pripadnosti zajednici, mogućnosti utjecanja i participiranja u političkim procesima, skladnije integriranje, te zadovoljenje potreba ličnog i općeg dobra zajednice. Konteksti navedenih oblasti proizlaze iz prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, te iz prostora unutar i izvan Bosne i Hercegovine.

Učenik aktivno učestvuje u svim procesima učenja i podučavanja. Uči iz različitih izvora znanja, vježba kritičko mišljenje, uči se služiti informacijama, rješavati probleme i sarađivati. Usvajanjem znanja o demokratskim i političkim pojmovima razvija se poštovanje vrijednosti i načela demokratije: slobode, ravnopravnosti, pravednosti, odgovornosti, solidarnosti i dr. Učenik se odgovorno ponaša u demokratskom društvu u skladu sa osnovnim principa demokratije i njenih zakona čiji se zahtjevi kontinuirano prostiru kroz sve tri navedene oblasti.

A. Demokratija i građanska znanja

U okviru ove oblasti učenik bi trebao da razumije različita shvatanja slobode, prava, vlasti, ustava i zakona kao preduvjeta za uspostavljanje demokratskog društva. Usvaja koncept temeljnih ideja pri kreiranju vlasti koja štiti prirodna prava svakog pojedinca i unapređuje zajedničko dobro, te spoznaje ulogu i odgovornost vlasti i izvore njene legitimnosti. Razumije pojmove političkih sistema i načine implementacije zakona u tim sistemima. Navodi glavna obilježja demokratije, te dovodi u vezu zaštitu ljudskih prava, pravdu i pravednost u društvu s funkcionisanjem demokratskih institucija i razvijenošću demokratske građanske kulture.

Poseban akcenat stavlja na razumijevanje političkog sistema u Bosni i Hercegovini, kao i temelje na kojima počivaju prava u Bosni i Hercegovini. Zagovara važnost društvene odgovornosti i posvećenosti zajedničkom dobru za unapređenje odnosa u bosanskohercegovačkom društvu. Određuje slobodu i prava pojedinca, jednakost, vladavinu prava i solidarnost kao najviše demokratske vrijednosti i tumači njihov historijski razvoj.

B. Aktivni građanin

U okviru ove oblasti učenik razumije potrebu za društvenom odgovornošću i posvećenošću zajedničkom dobru kroz spoznaju građanske vrline koja omogućava građanima da budu djelotvorni učesnici u demokratskom društvu. Analizira saradnju na svim nivoima vlasti u procesu izrade i provođenja javnih politika, te upoređuje rad javnih službi s ciljevima i mjerama javnih politika, prateći natpise u medijima i koristeći druge izvore informacija. Prati i analizira u kojoj mjeri i na koji način građani učestvuju u izradi i provođenju javnih politika u Bosni i

Hercegovini, te daje prijedloge za njihovo aktivno uključivanje. Analizira i predlaže aktivnosti kojima se nadilaze prepreke i učvršćuju demokratske vrijednosti. Razumije važnost i potrebu postojanja civilnog društva i utjecaja političkih sistema na razvoj civilnog društva, kao i potrebu za učešćem u demokratskim izborima, interesnim skupinama i drugim oblicima građanskog aktivizma.

C. Globalizacija i demokratija

U okviru ove oblasti učenik povezuje pojam globalizacija s uspostavljanjem globalne moći i pojavom novih podjela u svijetu. Kritički analizira razlike u ciljevima i djelovanju međunarodnih političkih i civilnih organizacija u odnosu na međunarodne finansijske organizacije i aktere globalnog tržišta. Shvata pozitivne i negativne demokratske i ekonomske uticaje globalizacije na vlast u Bosni i Hercegovini. Analizira polazišta ideje o ujedinjenju Evrope, opisuje historiju evropskih integracija, te navodi najvažnije organizacije i instrumente ujedinjenja. Objašnjava odnos između građanstva Evropske unije i nacionalnog građanstva (državljanstva), te analizira ulogu građana u jačanju Evropske unije. Kritički analizira političke, kulturne i ekonomske učinke evropskih integracija, te položaj i uticaj pojedinih zemalja članica. Razumije međuzavisnost uzroka i posljedica svjetskih problema, te problem bosanskohercegovačkog društva kao tranzicijskog društva. Identifikuje neke od najuticajnijih globalnih civilnih organizacija koje su posvećene održivom razvoju, analizira njihovo djelovanje i prepreke na koje nailaze. Zagovara ideju odgovorne ekonomije i odgovorne potrošnje na svim nivoima kao preduslova održivog razvoja. Dovodi u vezu demokratiju i ekonomiju kao uvjet prosperiteta država. Analizira odgovornost sadašnjih generacija prema budućim i primjerima dokazuje kako sadašnje generacije svojim neodgovornim ponašanjem ugrožavaju prava budućih generacija.

Oblasna struktura predmetnog kurikulumu Demokratija i ljudska prava

Za sve tri navedene oblasti (domene/koncepta), razrađeni su odgojno-obrazovni ishodi koji su okosnica predmetnog kurikuluma Demokratije i ljudskih prava. Odgojno-obrazovni ishodi pomažu nastavnicima u praćenju napretka učenika i u vrednovanju učeničkih postignuća. Tokom pripremanja procesa učenja i podučavanja nastavnik treba povezati odgojno-obrazovne ishode sa sadržajima navedenim u kurikulumu i metodama podučavanja. U tabelama su odgojno-obrazovni ishodi označeni šiframa. Skraćenice poput A.III.1. ili B.III.2. i sl. označavaju redom: oblast kojoj ishod pripada (A – Demokratija i građanska znanja, B – Aktivni građanin, C – Globalizacija i demokratija), godinu podučavanja predmeta (III. – treći razred), te redni broj odgojno-obrazovnog ishoda koji se podučava u sklopu navedene oblasti. Skraćenice tipa GRO-1.1.3. ili GRO-2.4.1. i sl. označavaju poveznicu sa Zajedničkom jezgrom nastavnih planova i programa za građansko obrazovanje definiranih na ishodima učenja, odakle su ishodi dijelom ili u cijelosti preuzeti.

D/ ODGOJNO-OBRAZOVNI ISHODI**GIMNAZIJA**

2. razred gimnazije informacionih tehnologija /2 časa sedmično/70 časova godišnje/;

3. razred opća gimnazija, filološka gimnazija, matematičko-informatička gimnazija /2 časa sedmično/70 časova godišnje/

Oblast: A/ Demokratija i građanska znanja	
Ishod učenja	Razrada ishoda
A.III.1. Objašnjava razlike u vrijednostima i načelima između demokratskog i nedemokratskog društva, te argumentuje prednosti života u demokratiji.	• Upoređuje vrijednosti demokratskog i nedemokratskog društva, s naglaskom na razlike u provođenju načela jednakosti na primjerima pojedinih zemalja. • Zagovara poštivanje demokratskih vrijednosti i ponaša se u skladu sa njima i koristi ih kao polazište za analizu odnosa u Bosni i Hercegovini i svijetu. • Objašnjava pojam demokratske vlasti; objašnjava važnost podjele vlasti. • Razlikuje nivoe i grane vlasti u Bosni i Hercegovini; opisuje njihove nadležnosti i tumači povezanost i međuzavisnost grana i nivoa vlasti.
Poveznice sa ZJNPP	GRO 2.1.2
Ključni sadržaji	
- Razvoj ustavne demokratije. (Ustav, zakon, lične slobode, zajedničko pravo...) - Ograničena i neograničena vlast. (Podjela vlasti, zloupotreba moći, prirodna prava...) - Demokratski i nedemokratski politički sistemi. (Moć, politički autoritet, suverenitet...) - Politika i provođenje zakona. (Političke stranke, ideologija, koalicija, provođenje zakona...) - Vladavina zakona. (Vladavina pojedinca, tranzicija...) - Nivoi vlasti u Bosni i Hercegovini. (Država, entitet, kanton, nadležnost...) - Tri grane vlasti. (Podijeljena vlast, kontrola i balansiranje vlasti...)	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Učenici mogu koristiti internet kako bi istražili uređenje i stepen razvijenosti država s demokratskim i nedemokratskim ustavom. Nakon prikupljenih informacija, mogu napisati esej u kojem će predstaviti konkretne primjere i pružiti svoj kritički osvrt. Poseban fokus treba biti na poređenju ustava demokratskih i nedemokratskih političkih sistema, uz interpretaciju ključnih razlika i njihovog utjecaja na društvo. Također, mogu pronaći primjer države koja trenutno ima, ili je u prošlosti imala, neograničenu vlast, te analizirati njen uticaj na građane i društvo u cjelini. Ključno je procijeniti kako takav politički sistem utiče na kvalitet života, pravičnost, kao i poštovanje ljudskih prava i sloboda. Učenike treba poticati na razmišljanje o aktivnostima koje doprinose prevazilaženju prepreka i jačanju demokratskih vrijednosti, kako u Bosni i Hercegovini, tako i širom svijeta. Prilikom obrade nastavnih sadržaja vezanih za politiku i provođenje zakona, učenici mogu odabrati dvije političke stranke iz svoje zajednice i analizirati njihove programe i strategije usmjerene prema mladima. Nakon toga, mogu izraditi komparativnu prezentaciju s naglaskom na najbitnije teme i ključne aspekte njihovih političkih vizija.	

Osim toga, učenici mogu uporediti indeks vladavine prava u Bosni i Hercegovini s indeksom vladavine prava u drugim evropskim i svjetskim državama. Na osnovu rezultata svojih istraživanja, mogu pripremiti prezentaciju i podijeliti zaključke s ostalim učenicima u odjeljenju. Kreativni pristup istraživanju može uključivati izradu postera, stripova ili animacija, pomoću kojih će na inovativan način predstaviti nivoe i institucije različitih grana vlasti u Bosni i Hercegovini.

Kako bi im se olakšao proces učenja, preporučuje se korištenje slikovnih materijala, novinskih članaka, animacija, prezentacija, kratkih dokumentarnih filmova i drugih multimedijalnih sadržaja. Ovi resursi će im pomoći da bolje razumiju političke procese i razviju kritičko razmišljanje o ulozi vladavine prava i demokratskih principa u savremenom društvu.

Ishod učenja	Razrada ishoda
A.III.2. Tumači prava na ljudsko dostojanstvo slobodu i jednakost i dovodi u vezu zaštitu prava, pravdu i pravednost u društvu s funkcionisanjem demokratskih institucija.	• Objašnjava razlike između pravila kojima se osigurava jednakost od pravila kojima se privilegiraju određene skupine. • Povezuje pravila kojima se osigurava društvena jednakost s građanskim statusom. • Opisuje karakteristike općevažećih društvenih pravila, te navodi posljedice loših i predlaže promjene • Argumentuje o vrijednostima, dostojanstvu i slobodi ljudi i neophodnosti institucionalne zaštite ljudskih prava. • Opisuje ulogu Ustava u zaštiti prava građana i funkcionisanju demokratskog društva.
Poveznice sa ZJNPP	DHP 1.1.3, GRO 2.2.3
Ključni sadržaji	
- Da li nam je potrebna vlast? (vlast, prirodno stanje, društveni ugovor, prirodna prava...) - Prava građana zaštićena Ustavom Bosne i Hercegovine i entitetskim ustavima (ljudska prava, diskriminacija, preambula, amandman, aneks, konvencija...). - Prava pojedinca i zajedničko dobro (zajedničko dobro, društvena odgovornost, kompenzacija, konsenzus). - Sloboda izražavanja (verbalni delikt, opresija, govor mržnje, kleveta, javna sigurnost). - Šta treba razmotriti pri procjeni pravila? (pravilo, zakon, intelektualna sredstva...) - Pravedne procedure (pravda, pravedne procedure, distributivna pravda, proceduralna pravda...). - Uloga kompromisa u rješavanju konflikta (konflikt, kompromis, medijator). - Ograničenja u oružanim sukobima (ograničenja razaranja i osnovna pravila međunarodnog humanitarnog prava). - Humanitarno pravo (utvrđivanje povreda humanitarnog prava, ko je odgovoran za povrede humanitarnog prava?). - Osiguravanje pravde (načela pravde, sankcionisanje kršenja međunarodnog humanitarnog prava).	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Učenicima pojasniti pojmove: <i>debata, afirmacija, negacija, unakrsno ispitivanje</i>. Možemo ih podijeliti u grupe sa zadatkom da provedu mini debatu na temu "Vlast nam je potrebna". Koristeći medije i druge izvore informisanja, tražit ćemo od učenika da pronađu slučajeve kršenja ljudskih prava u svojoj zajednici, te napišu esej o uzrocima i posljedicama. Uputit ćemo ih da istraže primjere inicijativa koje su provele vlasti Bosne i Hercegovine s ciljem zaštite i unapređenja zajedničkog dobra. Kako bismo identificirali slobodu izražavanja kao jednu od najviših demokratskih vrijednosti, tražit ćemo od učenika da pronađu primjere u kojima je vlast ograničila slobodu izražavanja ili kaznila novinare zbog nečega o čemu su pisali/izvještavali. Potom ćemo zajednički identificirati najčešće	

primjere ograničavanja slobode izražavanja u sredini u kojoj učenici žive te načine na koje je vlast obrazložila i opravdala donošenje takvih mjera. Realizirajući nastavne jedinice koje se odnose na kršenje humanitarnog prava u sukobu, možemo tražiti od učenika da zamisle situaciju u kojoj je jedna vojska bombardovala bolnicu uprkos tome što je ona jasno označena kao medicinski objekat. Prema međunarodnom humanitarnom pravu, napadi na civilne objekte, posebno bolnice, strogo su zabranjeni. Učenici bi mogli analizirati koji pravni dokumenti zabranjuju ovakve akcije (npr. Ženevske konvencije), ko snosi odgovornost za napad (vojni komandanti, politički lideri, međunarodne organizacije), kako bi se procesuirali počinioci ovakvog zločina (međunarodni sudovi, sankcije) i koje su posljedice ovakvih postupaka po civilno stanovništvo i međunarodne odnose. Ovo može biti odličan način da učenici kroz raspravu i analizu steknu dublje razumijevanje humanitarnog prava i moralnih dilema u ratnim situacijama.

Važno je koristiti metode koje podstiču kritičko razmišljanje, analizu i diskusiju. Evo nekoliko metoda koje mogu biti efikasne: studije slučaja, debata, rad u grupama, analiza pravnih dokumenata, organizovanje simulacije donošenja odluka u kojoj učenici imaju različite uloge (zakonodavci, građani, sudije) i kritičko pisanje – učenici pišu kratke eseje ili izvještaje na zadatu temu u različitim društvenim kontekstima.

Oblast: B/ Aktivni građanin	
Ishod učenja	Razrada ishoda
B.III.1. Razlikuje pasivno i aktivno građanstvo i objašnjava važnost društvene solidarnosti, te ulogu i oblike građanskog aktivizma u demokratskom društvu.	• Analizira i raspravlja u grupi o mogućnostima i preprekama pri djelovanju civilnih organizacija na svim nivoima, s naglaskom na potrebu razvoja angažovanog građanstva. • Procjenjuje spremnost i pripremljenost za građanski aktivizam. • Procjenjuje saradnju škole s odgovarajućim civilnim organizacijama i s njima realizirane akcije za dobrobit građana na svim nivoima vlasti. • Upoređuje posljedice uzrokovane građanskim pasivizmom u odnosu na angažovanje na individualnom i kolektivnom nivou. • Razumije dubinu i širinu utjecaja građanina kao pojedinca i građanina kao člana civilnog društva.
Poveznice sa ZJNPP	GRO 1.3.1, GRO 1.3.2
Ključni sadržaji	
- Čovjek i građanin (podanik, građanin, državljanin, građanska posvećenost, građanska vrlina, građanska dispozicija, kompetencija). - Kako građani mogu učestvovati (politička akcija, društvena akcija, građanska odgovornost)? - Civilno društvo i demokratija (civilno društvo, slobodno udruživanje, nevladine organizacije, građanske inicijative, neformalne grupe...). - Predstavljanje građana (neprofitne, nevladine, nestranačke organizacije, interesne grupe, udruženja, fondacije, lobiranje...). - Uloga medija u demokratiji (masovni mediji, javno mnijenje, komunikacija, cenzura, propaganda, impresum...). - Demokratski izbori (demokratski izbori, mandat, opozicija, opoziv). - Izbor dobrog lidera (pozicija autoriteta, lider, kvalifikacije, kriteriji, populizam).	

- Kulturni i građanski identitet (različite vrste identiteta, stereotipi, predrasude, interkulturalizam, pluralizam, inkluzija...).	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Preporučuje se kombinacija interaktivnih i analitičkih metoda koje će učenicima omogućiti bolje razumijevanje pojmova i njihovu primjenu u realnom životu. Poželjna je i kraća diskusija o razlikama između podanika, građanina i državljanina, uz konkretne primjere iz historije i savremenog društva. Učenici mogu analizirati šta znači građanska posvećenost, vrlina, dispozicija i kompetencija te kroz grupni rad osmisliti karakteristike idealnog građanina. Kritička analiza i debate o stvarnim situacijama u kojima građani imaju priliku učestvovati u donošenju odluka pomoći će im da bolje razumiju svoj položaj u društvu. Korištenje multimedijalnih sadržaja, poput dokumentarnih filmova ili članaka, može dodatno osnažiti njihovo razumijevanje ključnih pojmova i podstaći ih na aktivno građansko angažovanje. Pored navedenog odgovarajuće nastavne sadržaje možemo realizirati na način da organiziramo diskusiju o civilnom društvu, slobodi udruživanja i značaju nevladinih organizacija. Učenici mogu istražiti lokalne ili globalne primjere građanskih inicijativa i neformalnih grupa koje su doprinijele društvenim promjenama. Kroz grupni rad mogu osmisliti vlastite inicijative za rješavanje nekog društvenog problema i predstaviti ih ostalim učenicima. Radom u grupama mogu istražiti primjere izbornih procesa u različitim državama, upoređujući modele demokratskog glasanja i razmatrajući ulogu opozicije u političkom sistemu. Učenici također mogu istražiti različite vrste identiteta i raspraviti kako stereotipi, predrasude, interkulturalizam, pluralizam i inkluzija oblikuju društvene odnose. Kroz kreativne radionice ili simulacije mogu predstaviti primjere inkluzivnih politika ili istražiti načine na koje građani mogu očuvati vlastiti kulturni identitet u multikulturalnom društvu. Za dodatnu interakciju, učenici mogu kreirati plakate, prezentacije ili kratke videoprojekte koji vizualno predstavljaju ključne koncepte.	
Ishod učenja	Razrada ishoda
B.III.2. Tumači pojam "javne politike" i prepoznaje odgovornost koje središnje i lokalne vlasti i javne institucije imaju u provođenju javne politike.	• Prepoznaje subjekte koji učestvuju u donošenju mjera javnih politika. • Objašnjava proces donošenja i provođenja mjera javne politike na svim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini. • Argumentuje važnost učešća građana u izradi, provođenju i vrednovanju mjera javne politike. • Analizira saradnju na svim nivoima vlasti u procesu izrade i provođenja javnih politika, te upoređuje rad javnih službi s ciljevima i mjerama javnih politika prateći natpise u medijima i koristeći druge izvore informacija.
Poveznice sa ZJNPP	GRO 2.4.1, GRO 2.4.2
Ključni sadržaji	
- Projekt građanin/Ja građanin - praktična primjena znanja s ciljem formiranja aktivnog građanina (objašnjenje projekta – opis sadržaja portfolija, korak po korak). - Projekt građanin/Ja građanin (prepoznavanje nekih mjera javne politike u zajednici, identifikacija problema javne politike i prikupljanje informacija o problemu koji će se izučavati – način prikupljanja informacija, analiziranje informacija, selekcija informacija).	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Podijelit ćemo razred u četiri grupe, od kojih svaka treba da izradi jedan dio portfolija. Instrukcije su date u priručniku <i>Projekt građanin</i> u izdanju Civitas-a (https://civitas.ba/projektgradjanin/strucna-	

literatura-i-tekstovi). Rad sve četiri grupe treba biti zastupljen na razrednom portfoliju koji se sastoji iz dva dijela: izlaganja i dokumentacije.

Dio za izlaganje čine četiri lista/postera, dimenzija 100 cm x 75 cm. Rad svake od četiri grupe treba biti izložen na jednom komadu sa četiri prikaza. Materijal može uključivati pisane izjave, popis izvora, tabele, grafikone, fotografije, originalne radove, itd.

Dio za dokumentaciju sastoji se iz četiri dijela, odnosno formira ga svaka grupa za svoj dio portfolija. Svaka od četiri grupe treba da izabere iz prikupljenog materijala ono što najbolje dokumentira njihovo istraživanje. Izabrani materijal treba povezati i svaki dio materijala označiti uvezom u drugoj boji i nabrojati u sadržaju. Peti dio dokumentacije treba da uključi materijal koji je sugeriran u šestom koraku priručnika: Osvrt na ono što su učenici naučili, i da bude odvojen uvezom druge boje.

Preporučuje se da svaki razred usmeno predstavi svoj materijal pred drugim razredom ili grupom odraslih kao završnu aktivnost. Usmena prezentacija treba da ima formu saslušanja u kojem svaka od četiri grupe predstavlja i odgovara na pitanja vezana za svoj dio portfolija. Rasprava učenicima pruža priliku da saznaju nešto više o načinima na koje mogu učestvovati u upravljanju.

Oblast: C/ Globalizacija i demokratija

Ishod učenja	Razrada ishoda
C.III.1. Tumači pojmove „globalizacija“, međunarodni odnosi, međunarodni akteri i upoređuje pozitivne i negativne učinke demokratske i ekonomske globalizacije na pojedinca, lokalnu zajednicu i državu, s posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu.	• Povezuje globalizaciju sa uspostavljanjem globalne moći i pojavom novih podjela u svijetu s prednostima i nedostacima. • Objašnjava zašto zemlje uopće sarađuju na međunarodnom nivou. • Identifikuje razlike između vanjske i unutrašnje politike. • Objašnjava ulogu međunarodnih organizacija u Bosni i Hercegovini. • Procjenjuje prednosti i mahane evropskih integracija sa funkcijom Evropske unije.
Poveznice sa ZJNPP	GRO 3.1.1, GRO 3.1.3
Ključni sadržaji	
- Vanjska politika Bosne i Hercegovine (diplomacija, ambasada, konzulat, vanjska politika, međunarodni odnosi, bilateralni odnosi, multilateralni odnosi). - Međunarodne organizacije u Bosni i Hercegovini (vojne organizacije, političke organizacije, ekonomske organizacije, humanitarne i nevladine organizacije). - Evropska unija (historijski razvoj Evropske unije, institucije, vrijednosti i ciljevi Evropske unije, kriteriji za članstvo u Evropskoj uniji). - Globalizacija i demokratija (globalizacija, globalna moć, globalno građanstvo, održivi razvoj).	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Za realizaciju nastavnih sati na teme koje su navedene u ključnim sadržajima, a s ciljem ostvarenja propisanog ishoda, preporučuje se kombinacija istraživačkih i interaktivnih metoda koje će učenicima omogućiti bolje razumijevanje međunarodnih odnosa, globalizacije i demokratije. Učenici mogu analizirati uticaj saradnje Bosne i Hercegovine s drugim državama na različite aspekte njihovog života poput obrazovanja, kulture, putovanja i pristupa savremenim tehnologijama. Kroz grupni rad, učenici mogu analizirati vojne, političke, ekonomske i humanitarne organizacije, istražiti njihove ciljeve i ulogu u stabilizaciji i razvoju zemlje. Kada je u pitanju Evropska unija, fokus može biti na istraživanju historijskog razvoja, institucija, vrijednosti i ciljeva Evropske unije, kao i kriterija za članstvo. Kroz analizu odnosa Bosne i Hercegovine s Evropskom unijom, učenici mogu diskutovati o procesu integracije i izazovima koji ga prate.	

Globalizacija i demokratija mogu biti tema rasprave o uticaju globalne moći, konceptu globalnog građanstva i održivom razvoju. Učenici mogu analizirati primjere globalnih inicijativa i diskutovati o njihovim efektima na demokratske procese i društvene vrijednosti. Za dodatnu interaktivnost, učenici mogu pripremiti prezentacije, plakate ili kratke video projekte koji vizualno predstavljaju ključne koncepte i izazove ovih tema. Ovakav pristup podstiče aktivno učenje i razvijanje kritičkog mišljenja o međunarodnim i političkim procesima.

Ishod učenja	Razrada ishoda
C.III.2. Prepoznaje važnost odgovorne ekonomije za održivi razvoj i upoređuje globalizacijske procese potaknute djelovanjem međunarodnih vladinih i civilnih organizacija s globalizacijskim procesima koji vode stvaranju globalnog tržišta.	• Kritički analizira razlike u ciljevima i djelovanju međunarodnih političkih i civilnih organizacija na međunarodne finansijske organizacije i aktere globalnog tržišta. • Zagovara ideje odgovorne ekonomije i odgovorne potrošnje na svim nivoima kao preduslov održivog razvoja. • Analizira prednosti i nedostatke globalnog tržišta i na primjerima tranzicijske ekonomije u Bosni i Hercegovini prepoznaje elemente globalnog.
Poveznice sa ZJNPP	GRO 3.1.2, GRO 3.3.3
Ključni sadržaji	
- Demokratija i ekonomija (resursi, ekonomija i ekonomski sistemi, tržišna ekonomija, odgovorna potrošnja). - Ekonomski problemi zemalja u tranziciji (ekonomska tranzicija, privatizacija).	
Preporuke za ostvarenje ishoda	
Za realizaciju navedenih ključnih sadržaja i ostvarenje propisanog ishoda preporučuje se kombinacija istraživačkih i interaktivnih metoda koje će omogućiti učenicima bolje razumijevanje odnosa između demokratije i ekonomije, kao i izazova ekonomskih tranzicija. Učenici mogu analizirati demokratske i ekonomske sisteme, pri čemu će istražiti ključne ekonomske resurse i razumjeti kako demokratski principi utiču na tržišnu ekonomiju i odgovornu potrošnju. Kroz grupne aktivnosti mogu diskutovati o primjerima zemalja s različitim ekonomskim modelima i analizirati kako politička stabilnost utiče na ekonomski razvoj. Mogu diskutovati o ekonomskim problemima zemalja u tranziciji. Istražiti pojmove ekonomske tranzicije i privatizacije, te analizirati stvarne primjere tranzicijskih ekonomija. Kroz studije slučaja mogu procijeniti prednosti i nedostatke privatizacije te raspraviti o njenom uticaju na ekonomski rast i društvenu jednakost. Za dodatnu interaktivnost, učenici mogu pripremiti multimedijalne sadržaje, istraživačke projekte i debate koji će ih podstaknuti na dublje razmišljanje o ekonomskoj odgovornosti u demokratskim društvima.	

E/ UČENJE I PODUČAVANJE

Učenje i poučavanje predmeta Demokracija i ljudska prava treba se odvijati u podsticajnom i inspirativnom okruženju. Podučavanje se ostvaruje saradničkim učenjem u kojem je svaki učenik uključen u proces učenja i podučavanja. Prilikom učenja i podučavanja potrebno je voditi računa o ostvarivanju ishoda učenja kao i postavljenih ciljeva učenja. Nastavnik treba usmjeravati proces učenja koristeći načine i metode prilagođene temama, vremenu, okruženju i sposobnostima učenika. Kreativan i inovativan pristup uz primjenu savremenih strategija, metoda i postupaka uz korištenje digitalnih alata unutar različitih aktivnosti tokom nastavnoga sata, može uspješno oplemeniti procese učenja i podučavanja.

Za nastavnika je najvažnije da kod učenika korištenjem inovativnih metoda podučavanja razvija i podstiče samopouzdanje, a to se može ostvariti kroz preferiranje iskustvenog učenja u kojem će učenik istražujući sticati nova iskustva, te prezentirati rezultate svog vlastitog istraživanja. Iniciranjem različitih projekata (npr. simulacija sjednice općinskog vijeća, simulacija suđenja, simulacija izbora), kod učenika je također moguće razviti iskustveno učenje što nastavniku daje mogućnost individualiziranog pristupa podučavanju.

Podučavanje i učenje Demokracije i ljudskih prava treba biti usmjereno na stvaranje okruženja za razvoj kompetencija učenika za odgovorno participiranje u civilnom društvu i političkoj zajednici. Ostvarivanje odgojno-obrazovnih ishoda polazi od postojećih znanja, vještina i interesa učenika. Nastavnici mogu koristiti pisane i multimedijske materijale (novinske članke, TV-emisije, reportaže, filmove i dr.) kao izvor za proučavanje aktuelnih političkih tema. Izbor materijala treba prilagoditi ostvarivanju odgojno-obrazovnih ishoda, te potrebama i interesima učenika, čija se aktivnost usmjerava na kritičku analizu informacija iz medija, na korištenje digitalnih nastavnih sadržaja i aplikacija, video-konferencija, praćenje društvenih mreža i sl. Sve to doprinosi većoj zainteresovanosti i motivaciji učenika, ali i njihovom boljem razumijevanju kompleksnih društveno-političkih situacija.

Poželjno je koristiti i razne edukativne platforme, poput Civitas E-učionice (<https://civitasonlineucionica.ba>) ili eTwinning-a (<https://www.etwinning.net/bs>), koje nude priliku za razvoj i jačanje novih vještina i kompetencija za 21. stoljeće. Ove platforme predstavljaju dobru pripremu za: upoznavanje s načelima vođenja i sudjelovanja u projektima; učenje stranih jezika; korištenje modernih sredstava komunikacije i IKT alata; pravljenje popisa kontakata i sl.

Za ostvarivanje određenih ishoda moguće je pozvati goste predavače. Poželjno je upućivati učenika na korištenje i drugih izvora informacija. Učenika treba podsticati na izražavanje svog mišljenja i argumentovano raspravljanje, kreativno razmišljanje i poštovanje različitih stavova. Pri tome kod učenika treba razvijati osjećaj odgovornosti i solidarnosti koji karakterišu aktivnog i savjesnog građanina.

F/ VREDNOVANJE U PREDMETNOM KURIKULUMU

Ocjenjivanje, odnosno vrednovanje je sastavni dio odgojno-obrazovnog procesa kojim se obezbjeđuje stalno praćenje ostvarenosti postavljenih ciljeva i očekivanih ishoda odgoja i učenja u predmetu Demokracija i ljudska prava. Nastavnik treba da ocjenjuje rad, napredak i uloženi trud pri tome pazeći na razvoj i usvojenost niza kompetencija, vještina i sposobnosti učenika. Vrednovanje u predmetu Demokracija i ljudska prava se treba temeljiti na načelima koja vrijede za sve nivoe i vrste odgoja i obrazovanja. Dakle, to je vrednovanje usmjereno cilju unapređivanja učenja i razvoja učenika. Vrednovanje treba da rezultira jasnim, tačnim, pravovremenim i afirmativnim povratnim informacijama koje učenicima pomažu u daljem učenju i motiviraju ih za rad. Vrednovanje se temelji na cjelovitom pristupu praćenja i poticanja individualnog razvoja svakog učenika, te se usmjerava na prepoznavanje uspjeha i poticanje pozitivnih obrazaca motivacije i učenja. Prilikom vrednovanja učenika treba insistirati da učenik bude aktivan sudionik u odgojno-obrazovnom procesu, postavljanju ciljeva učenja, planiranju i upravljanju učenjem, te samovrednovanju učenja. Pred učenike se prilikom vrednovanja trebaju postavljati zahtjevi koji su izazovni, ali i realni, u kojima oni mogu pokazati svoje sposobnosti, usvojena znanja i vještine u autentičnim, poticajnim i učenicima smislenim okruženjima. Vrednovanje se treba kontinuirano provoditi tokom odgojno-obrazovnog procesa i po svojoj prirodi trebaju biti raznolika kako bi omogućila učenicima da u različitim prilikama pokažu napredak u učenju i razvoju.

Elementi vrednovanja u predmetu Demokracija i ljudska prava su:

- Usvojenost temeljnih koncepata i znanja o pojmovima: vlast, ljudska prava, građanin, politika, civilno društvo, demokracija, globalizacija;
- Primjena usvojenih koncepata: zagovara važnost društvene odgovornosti i posvećenosti zajedničkom dobru, učešće u radu civilnih organizacija i nevladinih organizacija, koristi mehanizme slobodnog i otvorenog izražavanja stavova i mišljenja u okviru postojećih struktura (mjesne zajednice, tribine, forumi).

Navedeni elementi vrednovanja su jednaki pri određivanju zaključne ocjene koja predstavlja sumarnu procjenu usvojenosti odgojno-obrazovnih ishoda nakon jedne godine učenja i podučavanja nastavnog predmeta Demokracija i ljudska prava.

Pri vrednovanju u predmetu Demokracija i ljudska prava trebamo primijeniti dva osnovna načina vrednovanja: formativno i sumativno vrednovanje. Formativno vrednovanje se odvija tokom učenja i podučavanja. Glavni mu je cilj praćenje učenika na temelju kojega se dobijaju informacije o njegovom napredovanju. Dobijenim informacijama koristi se učenik kako bi poboljšao učenje, ali i nastavnik kako bi poboljšao podučavanje. Ovo vrednovanje nema izražene numeričke vrijednosti koje bi uticale na donošenje zaključnih ocjena krajem školske godine. Formativno vrednovanje treba učenicima pružiti učinkovite povratne informacije koje će im omogućiti prepoznavanje slabosti u načinu učenja, područja na kojima trebaju dodatno raditi i napredovati, ali i dobrih strana u pristupu učenju. Nastavnicima formativno vrednovanje pomaže u prepoznavanju područja koja su učenici nedovoljno usvojili ili koja prihvataju s teškoćama. Prepoznajući problematična područja, nastavnici mogu unaprijediti i prilagoditi način poučavanja tih područja ili sadržaja. Sumativno vrednovanje daje učeniku informaciju o

znanjima, vještinama i sposobnostima na kraju nastavne jedinice, cjeline ili razdoblja u obliku brojčane ocjene. Ocjenu učenik može dobiti kao procjenu znanja pisanom ili usmenom provjerom, ali i za pisanje eseja, rad na projektu, izlaganje, itd. Ova vrsta ocjena ima vrlo velik uticaj u trenutku izricanja procjene, ali i u kasnijim periodima obrazovanja. Iako je drugačijeg oblika od formativne procjene, i sumativno se vrednovanje može koristiti za usmjeravanje budućih napora učenika u usvajanju znanja, te razvoju vještina i sposobnosti.

Prilikom ocjenjivanja učenika nastavnici bi trebali imati na umu ključna načela provjere:

- Vrednovanje treba da bude sredstvo podrške: pomoć pri definisanju vlastite pozicije, podsticaj za dalji rad, jačanje učeničke samospoznaje i slike o samima sebi.
- Vrednovanje treba da osposobi učenike i da im pomogne da sami procjenjuju svoje znanje i rezultate.
- Vrednovanje mora biti transparentno: učenici moraju poznavati osnove procjenjivanja, njegove kriterije, kao i norme koje se upotrebljavaju.
- Vrednovanje mora biti primjereno sadržajima i ciljevima.
- Testove treba oblikovati tako da provjeravaju način na koji se pristupa zacrtanim ciljevima i ishodima učenja. (Oni također pružaju informacije o kvalitetu nastavnog procesa koji se koristio za pristupanje tim ciljevima: rezultati testova stoga ne prikazuju samo učenička postignuća, već i kvalitet nastavnikovog predavanja.)

Nastavnik pri zaključivanju mora biti objektivan i nepristrasan. Zaključna ocjena treba odgovarati stepenu usvojenosti odgojno-obrazovnih ishoda (i očekivanja zadanih kurikularnim dokumentom), a što se izražava brojčano ocjenama: odličan (5), vrlo dobar (4), dobar (3), dovoljan (2), nedovoljan (1).

G/ PROFIL I STRUČNA SPREMA NASTAVNIKA

- Nastavu Demokratije i ljudskih prava mogu izvoditi nastavnici/profesori koji ispunjavaju propisane uvjete za nastavnike/profesore u srednjoj školi, a koji imaju uspješno završen certifikat CIVITAS-a BiH o teorijsko-metodičkom programu za osnovne ili srednje škole.
- Nastavu Demokratije i ljudskih prava mogu izvoditi i lica koja imaju završen najmanje II (drugi) ciklus Bolonjskog sistema studiranja u trajanju od jedne godine (60 ECTS bodova) ili dvije godine (120 ECTS bodova) – ukupno 300 ECTS bodova sa bodovima prvog ciklusa, koja su stekla akademsku titulu i zvanje magistra ili ekvivalenta za određenu oblast.
- Lica koja u toku studija nisu polagala ispite iz pedagoško-psihološko-didaktičko-metodičke grupe predmeta, dužna su ove ispite položiti u roku od godinu dana od dana stupanja na posao nastavnika.

